

można bronić z dużą zasadnością i stanowiska wiążącego genezę folwarku pańszczyźnianego z rynkiem wewnętrznym. Nie wypowiadając się tu merytorycznie, postulowalibyśmy przedstawienie tego węzłowego dla naszych dziejów problemu w sposób wskazujący na jego skomplikowanie i dyskusyjny charakter przedstawionych prób eksplikacji.

Należy też zauważyć, że autor nie zawsze używa pojęć „feudalizm“, „feudalny“ w tym samym znaczeniu. Na ogół występują one w sensie przyjętym w czasach ostatnich jako system określonych stosunków produkcyjnych (choćby na s. 56—57), ale bywa, że terminy te służą dla oznaczenia jedynie formy stosunku między panem a chłopem określanej jako *lenno* (s. 67 — „zwyczaj miejscowy, przetwarzający się obecnie na feudalny“).

Uczucie pewnego niedosytu pozostawiają niektóre partie wywodów etymologicznych autora, który nazwę *naroczników* wyprowadza bezpośrednio z czasownika „narzec“ oznaczającego tu wyznaczanie danin i czynszów, a łączącego się z podstawowym wyrazem „rok“ (ros. rok — *fatum*, przeznaczenie) i odpowiadającym mu czasownikiem „rzec“. Do pochodnych należy tu „obrok“ i „urok“. Wywód etymologiczny wydaje się za mało uargumentowany. Budzi wątpliwości pojęcie „uroku“, który to wyraz łączy autor z wyznaczaniem granic i wywodzi stąd nazwę „uroczysko“, co ma się wiązać z „sakralnym znaczeniem starych bardzo zwyczajów granicznych“ (s. 110). Czytelnik nie ma jednak pewności, by wyraz „uroczyć“, „rzucić urok“, „urok“ = złe oko (Linde, Karłowicz) „uroczystość“ wiązały się znaczeniowo z pojęciem „uroczyska“ w sensie wyznaczania granic i jednocześnie z „urokiem“ w znaczeniu „płat rocznego“.

Kończąc warto podkreślić raz jeszcze, że spośród wszystkich znanych teorii usiłujących wyjaśnić genezę grupy ludności znanej jako „*narocznicy*“ koncepcja przedstawiona przez K. Tymienieckiego jest najlepiej uprawdopodobniona. Toteż ma ona wszelkie szanse na ogólne uznanie, choć niejasność źródeł może zawsze budzić wątpliwości, które nie wiadomo czy nauka będzie kiedykolwiek w stanie w pełni wyjaśnić. I pod tym względem *casus naroczników* nie będzie chyba wyjątkiem.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

Guido Rossi, *Per la storia della divisione del „Decretum Gratiani“ e delle sue parti. Note e questioni con la edizione critica della inedita „Divisio Decreti“ di Paulus de Liazaris*. Il Diritto Ecclesiastico, Milano 1956, n. 3, s. 201—311 i nadb.

Od kilku lat w kanonistyce europejskiej Dekret Gracjana i związana z nim działalność dekretystów z wieku XII i XIII stały się szczególnie żywo rozważanym tematem badań naukowych. Zakreślone na pięć obszernych tomów wydawnictwo *studia Gratiana* (Bolonia 1953 i n.) nie wystarcza na pomieszczenie licznych prac i artykułów dotyczących dzieła Gracjana i jego roli w rozwoju wyodrębnionej od teologii nauki prawa kanonicznego. Waga problematyki spowodowała, że redakcje zarówno czasopism, jak i ksiąg pamiątkowych chętnie otwierają łamy dla publikacji badań nowoczesnych dekretystów.

Wymieniona w tytule praca, pochodząca spod pióra ucznia wybitnego włoskiego kanonisty, doktora honorowego uniwersytetu w Bolonii, Józefa Forchielli, dotyczy zagadnienia podziałów występujących w obrębie dzieła Gracjana. Punktem

wyjścia rozważań autora jest krótki wywód bolońskiego kanonisty z pierwszej połowy wieku XIV Pawła de Liazariis o podziale Dekretu, a krytyczną edycją tego tekstu, opartą na 10 z 13 znanych autorowi rękopisów, zamyka ona swe interesujące rozważania.

Główną zasługą autora jest sumienne przedstawienie poglądów zarówno średniowiecznych prawników na powstanie podziałów Dekretu i różną jego systematyką, jak też i nowoczesnych badaczy, którzy krytycznie oceniając poglądy średniowiecznych, starali się ustalić pierwotny kształt dzieła samego Gracjana. Dzięki swemu studium autor wzbogaca nasze wiadomości o rozwoju nauki prawa w średniowieczu.

Nie wydaje się, by omawiana praca zdołała zamknąć dotychczasowe badania nad podziałami Dekretu. Przede wszystkim wiele dzieł średniowiecznych kanonistów, nawet z wieku XII, kryje się jeszcze przed oczyma nauki w zbiorach bibliotecznych, nie posiadających należytych katalogów.

Następnie, niezależnie od dekretystów wielu średniowiecznych prawników z wieku XII przeprowadzało własne podziały Dekretu w posiadanych przez się rękopisach. Ostatnio ukazał się artykuł pt. *Manuscrito canonionso conserves en Espaone* (VI), w: *Revue d'histoire ecclésiastique*, vol. 51, s. 935 i n., pióra G. Fransena, profesora z Louvain, który w trakcie swych poszukiwań za rękopisami prawniczymi w Hiszpanii, odkrył wczesny rękopis Dekretu zawierający podział części pierwszej na 64 dystynkcje w miejsce 101, na które średniowieczni dzielili pierwszą część dzieła Gracjana. Wreszcie czytelnik chciałby wiedzieć dlaczego, mimo utrwalenia się specyficznego sposobu powoływania na teksty w czterech różnych pod względem podziałów wewnętrznych części Dekretu, ówczesni kanoniści wprowadzili odmienne podziały. Przykład Pawła de Liazariis wskazuje na dążność do systematyki rzeczowej materiału objętego Dekretem, nie uwieńczona jednakże ujednostajnieniem poglądów. Zwyciężył podział Dekretu na 3 zasadnicze części wywołany odmienną metodą Gracjana przy zbieraniu materiału prawnego mającego uzasadnić jego własne poglądy.

ADAM VETULANI (Kraków)

S. Stelling-Michaud, *Catalogue des manuscrits juridiques (droit canon et droit romain) de la fin du XIIe au XIVe siècle conservés en Suisse, avec 8 planches*. Ouvrage publié avec une subvention de la Fondation Pro Helvetia. Genève, Librairie Droz, 1954, s. 129.

Ćwierć wieku mija od chwili, gdy rzucona została myśl podjęcia prac nad katalogiem średniowiecznych rękopisów prawa rzymskiego i kanonicznego w Polsce¹. Podjęte prace przerwała i zniszczyła wojna. Na skutek tego nie zdajemy sobie należyte sprawy jak wielkie skarby dla badacza naszej kultury średniowiecznej przepadły w spalonych bibliotekach (szczególnie biblioteka seminarium duchownego w Płocku, sukcesorka biblioteki płockiej kapituły katedralnej, dzisiaj zaginiona, miała wiele cennych rękopisów średniowiecznych, a żadnego drukowanego katalogu).

Okazuje się, że potrzeba tego rodzaju katalogu jako ważkiej podstawy do badań nad dziejami wewnętrznymi narodów i ich związków z centrami średniowiecznej

¹ A. Vetulani, *W sprawie skatalogowania pomników powszechnego prawa kanonicznego i literatury kanonistycznej zachowanych w bibliotekach polskich*. Nauka Polska, t. XVII, (1933), s. 226—228.